

Influence of Human Rights and Basic Rights in Private Law in the United States»¹⁹, ο Jonathan M. Miller.

8. Η πολύ ενδιαφέρουσα συλλογή με διεθνείς συμβολές καταγράφει την εξέλιξη της συζήτησης σχετικά με το ζήτημα της επίδρασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τις σύγχρονες τάσεις της. Πράγματι, αν κάτι καθορίζει τον σύγχρονο διάλογο για την επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο είναι ο διάλογος μεταξύ των εθνικών και υπερεθνικών δικαστηρίων, η διάχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο των ιδιωτικών διαφορών και ο εκσυγχρονισμός του ιδιωτικού δικαίου με άξονα την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με πολλά παραδείγματα από το πεδίο ιδίως του οικογενειακού δικαίου, όπως η καθιέρωση του γάμου μεταξύ ομοφύλων και η ρύθμιση θεμάτων που αφορούν την ανθρωπινή τεχνητή αναπαραγωγή.

ΞΕΝΟΦΩΝ Ι. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα: Γιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί; Παπαζήσης, Αθήνα, 2015.

**ΧΡΙΣΤΙΝΑ Μ. ΑΚΡΙΒΟΠΟΥΛΟΥ
Δ.Ν., Δικηγόρος**

1. Εισαγωγικά. Το ιδιαίτερα ενδιαφέρον βιβλίο του Ξενοφώντα Ι. Κοντιάδη, «*Το ανορθολογικό μας Σύνταγμα: Γιατί απέτυχαν οι πολιτικοί θεσμοί*» εντάσσεται στη γενικότερη, τουλάχιστον την τελευταία δεκαπενταετία, έρευνά του επί των ζητημάτων της συνταγματικής αναθεώρησης, της συνταγματικής μεταβολής, των ελλειμμάτων των θεσμών και της χάραξης και εφαρμογής συνταγματικών πολιτικών. Ανάμεσά τους, τα: «*Η αναθεώρηση του Συντάγματος*», Αντ. Σάκκουλας, 2000, «*Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001*», Αντ. Σάκκουλας, 2002, «*Ελλειμματική Δημοκρατία*», Σιδέρης, 2009, «*Engineering Constitutional Change*», Routledge, 2012, καθώς και «*Constitutions in the Global Financial Crisis*», Ashgate, 2013. Στο πλαίσιο της ερευνητικής αυτής δραστηριότητας, ο συγγραφέας έχει διατελέσει και συντονιστής της ερευνητικής ομάδας «*Constitution-making and Constitutional Change*» της International Association of Constitutional Law. Το βιβλίο δομείται σε πέντε κεφάλαια, όπου στο πρώτο αναλύονται η ορθολογικότητα και η έννοια της

---

¹⁹ Ibid, σελ. 577-593.

συνταγματικής μηχανικής, στο δεύτερο, τρίτο και τέταρτο εξετάζεται η ορθολογικότητα στο πλαίσιο τριών εφαρμογών, της προεδρικής εκλογής, της συνταγματικής αναθεώρησης και της διάρθρωσης των εξουσιών στη σχέση κυβέρνησης-αντιπολίτευσης, ενώ, τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζεται η έκταση του Συντάγματος ως μεταβλητή της συνταγματικής μηχανικής.

2. Η ορθολογικότητα ως κριτήριο λειτουργίας του Συντάγματος. Η κεντρική υπόθεση εργασίας του βιβλίου αφορά ένα ερώτημα το οποίο είναι γενικότερο από την παρούσα κρίση των πολιτικών και δημοκρατικών θεσμών στην Ελλάδα. Τα ελλείματα «ορθολογικότητας» στην κατάστρωση του καταστατικού χάρτη, του Συντάγματος δηλαδή μιας πολιτείας, έχουν τη δυναμική να επηρεάσουν και πώς την αποτελεσματική λειτουργία των δημοκρατικών της θεσμών; Με την έννοια αυτή, αυτό που επιχειρεί στο βιβλίο του να αποδείξει ο συγγραφέας είναι ότι η ανορθολογικότητα μιας νομικής ρύθμισης, ιδίως μιας συνταγματικής ρύθμισης, οδηγεί και σε ανορθολογικές πολιτικές αποφάσεις, σε ανορθολογικές συνταγματικές επιλογές ή πολιτικές. Για τον συγγραφέα, ορθολογικότητα του δικαίου θα πρέπει να οδηγεί σε *ασφάλεια δικαίου*, δηλαδή στη δυνατότητα ασφαλούς πρόβλεψης από την πλευρά των εκάστοτε δρώντων υποκειμένων των επιπτώσεων, συγκρούσεων και αντιδράσεων των πολιτικών δρώντων που δυνάμει μπορεί να επιφέρει η κάθε δικαιοσύνη ρύθμιση.²⁰ Η ορθολογικότητα περαιτέρω διαθέτει κάποια *sine qua non* χαρακτηριστικά, όπως είναι η *προβλεψιμότητα*, η *κανονικότητα*, που επιτυγχάνονται μέσω της γραπτής συστηματοποίησης του δικαίου, ενώ η *συνεκτικότητα*, η *μεταβατικότητα* και η *ανεξαρτησία* των δικαιοσύνη προτιμήσεων²¹ είναι χαρακτηριστικά που εξασφαλίζουν κατά το δυνατό τον περιορισμό της υπερίσχυσης της επιρροής ξένων ή απρόβλεπτων προτιμήσεων των πολιτικών δρώντων επί του δικαιοσύνη δέοντος.

Κατά τον συγγραφέα, το ορθολογικό δεν είναι κατ' ανάγκην *ηθικό*, *εύλογο*, *ορθό* αλλά ούτε και *απόλυτο*. Έτσι η συσχέτιση μεταξύ ορθολογι-

---

²⁰ Με εμφανή την επιρροή του συγγραφέα από το έργο του Max Weber, βλ. χαρακτηριστικά, *ibid*, σελ. 30, «Προϋπόθεση της κατά τον σκοπό ορθολογικής πράξης, σύμφωνα με το βεμπεριανό ιδεώδες, αποτελεί η επίτευξη ενός εξατομικευμένου σκοπού επιλέγοντας κάποια συγκεκριμένα πρόσφορα μέσα υπό δεδομένες συνθήκες».

²¹ Βλ. *ibid*, σελ. 31, «Η συνεκτικότητα σημαίνει ικανότητα προτεραιοποίησης των προτιμήσεων, η μεταβατικότητα αφορά την προτεραιοποίηση προτιμήσεων σε σχέση με τρίτες επιλογές, ενώ η ανεξαρτησία υπαγορεύει ότι οι προτιμήσεις δεν πρέπει να εξαρτώνται από την συσχέτισή τους με τρίτες, αυτοτελείς δυνατότητες επιλογής».

κότητας και ηθικής είναι εξαιρετικά δυσχερής «όταν οι αποφάσεις προκύπτουν μέσα από τη σύγκρουση ανάμεσα σε απρόσωπους και προσωπικούς λόγους, συμφέροντα, αξίες, επιδιώξεις και κίνητρα»²². Περαιτέρω, το ορθολογικό δεν είναι αναγκαία το εύλογο, στο βαθμό που όπως ο συγγραφέας υπογραμμίζει, αυτό «... συναρτάται με συγκεκριμένα κανονιστικά κριτήρια σε ένα πλαίσιο αμοιβαιότητας μεταξύ δρώντων υποκειμένων...»²³. Αντίστοιχα, η τυπική ορθολογικότητα δεν συμπίπτει, κατά τον συγγραφέα, με την ορθότητα των αποφάσεων, αφού, όπως η ορθολογικότητα δεν μπορεί να εξασφαλίσει την ορθότητα των νομοθετικών ρυθμίσεων, αντίστοιχα δεν μπορεί να εξασφαλίσει και το αντίθετο. Τέλος, η ορθολογικότητα του νομοθέτη δεν μπορεί να είναι απόλυτη στο βαθμό που η πολυπλοκότητα και η συνθετότητα της πολιτικής διαδικασίας και των συμπεριφορών των πολιτικών δρώντων συχνά επιτρέπουν μόνο περιορισμένη ορθολογικότητα κατά την εφαρμογή του δικαίου. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο συγγραφέας, είναι συχνά ζήτημα αναγκαιότητας, αφού «[ο] νομοθέτης, συμπεριλαμβανομένου του συνταγματικού νομοθέτη δεν αναζητεί καν τη 'βέλτιστη' λύση μπροστά σε μια δαιδαλώδη περιπτώσιολογία ενδεχόμενων αντιδράσεων προς τη ρύθμιση, αλλά μια λύση 'ικανοποιητική' ή 'βασική'».²⁴

3. Η έννοια της συνταγματικής μηχανικής. Κατά τον συγγραφέα, το μεγαλύτερο στοίχημα για την εφαρμογή της ορθολογικότητας, είναι η εφαρμογή του στο συνταγματικό κείμενο στο βαθμό που αυτό καλείται να αποτελέσει τον άξονα και γνώμονα για την αξιολόγηση της ορθολογικότητας όλων των άλλων δικαιοκτικών ρυθμίσεων σε μια έννομη τάξη, αλλά και διότι συνιστά το βασικό σχεδιάσμα του πολιτικού *fair play*, θέτει δηλαδή το πλαίσιο λήψεως των αποφάσεων του συνόλου των πολιτικών δρώντων και της νομιμοποίησής τους.²⁵ Το πρόβλημα κυρίως, κατά τον συγγραφέα, έγκειται αφενός στην *ελλειπτικότητα* του συνταγματικού κειμένου η οποία επιτρέπει τον διαπραγματεύσιμο χαρακτήρα της κανονιστικότητάς του αλ-

²² Βλ. *ibid*, σελ. 32.

²³ Βλ. *ibid*, σελ. 32.

²⁴ Βλ. *ibid*, σελ. 35.

²⁵ Βλ. *ibid*, σελ. 38, όπου και αναλύει ότι, «Το Σύνταγμα καλείται να προβλέψει και να προδιαγράψει θεσμικές ή πολιτικές συμπεριφορές, να οριοθετήσει την άσκηση της εξουσίας, να επιβάλει συναινέσεις, να επιλύσει συγκρούσεις, να θέσει σκοπούς στις κρατικές πολιτικές, να καταλείπει αρμοδιότητες, να διευκολύνει την ανάδειξη της κυβέρνησης ή την αντιπροσώπευση μειοψηφιών, να θέσει το πλαίσιο νομιμοποίησης και ελέγχου των πολιτικών αποφάσεων, να επιλέξει ανάμεσα σε κίνητρα και κυρώσεις, να προτάξει αξίες, να εγγυηθεί δικαιώματα, να κατοχυρώσει το ίδιο τους τους όρους και τη διαδικασία τροποποίησής του».

λά και στο γεγονός ότι τόσο η παραγωγή όσο και η εφαρμογή του λαμβάνουν χώρα σε ένα δεδομένο πολιτικό περιβάλλον που ασκεί τη δική του επιρροή. Τις συνισταμένες αυτές επιχειρεί να εξετάσει ο συγγραφέας μέσα από το σχήμα της ορθολογικότητας με στόχο όχι την ανάδειξη επιμέρους συνταγματικών «ανορθολογικοτήτων», αλλά προκειμένου να αναλύσει με τρόπο συνολικό τη συνταγματική μηχανική του ελληνικού Συντάγματος.

Η συνταγματική μηχανική (constitutional engineering), μια έννοια που ανάγεται στον Ιταλό πολιτικό επιστήμονα Giovanni Sartori, είναι το εργαλείο με το οποίο ο συγγραφέας επιχειρεί να αξιολογήσει την «ορθολογική» λειτουργία στην πράξη των ελληνικών συνταγματικών θεσμών. Κατά τον ορισμό του, «[ω]ς συνταγματική μηχανική ορίζουμε την ορθολογική θεσμική διασύνδεση επιμέρους σκοπών που θέτει ο συνταγματικός νομοθέτης για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας του πολιτεύματος, με συγκεκριμένα μέσα και νομικά εργαλεία, τα οποία κατευθύνουν τους φορείς εξουσίας προς ηθελημένες συμπεριφορές»²⁶. Με την έννοια αυτή ο συγγραφέας επιχειρεί, μέσα από το πρίσμα της συνταγματικής μηχανικής, να συσχετίσει την ορθολογικότητα των συνταγματικών κανόνων με τις συνταγματικές και εξωσυνταγματικές μεταβλητές που παράγουν οι δρώντες του πολιτικού συστήματος, ούτως ώστε να συσχετίσει τα μέσα και τους σκοπούς των συνταγματικών ρυθμίσεων με τα μέσα και τους σκοπούς, ή καλύτερα τα κίνητρα των εκάστοτε πολιτικών δρώντων.

4. Η συνταγματική μηχανική στο παράδειγμα της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας και της συνταγματικής αναθεώρησης. Ένα εξαιρετικό παράδειγμα για την επαλήθευση των ανωτέρω συνιστά, κατά τον συγγραφέα, η προεδρική εκλογή (άρθρο 32 Σ). Όπως υποστηρίζει, όταν ο συντακτικός νομοθέτης προέβλεψε τη σχετική ρύθμιση, με το Σύνταγμα του 1975, ο πρόεδρος της δημοκρατίας διατηρούσε υπερεξουσίες που τον καθιστούσαν σημαντικό παίκτη αρνησικυρίας στο πλαίσιο των θεσμών. Για το λόγο αυτό έκρινε ως αναγκαία την αυξημένη κοινοβουλευτική νομιμοποίησή του, μέσω τόσο των αυξημένων κοινοβουλευτικών πλειοψηφιών για την εκλογή του (2/3 κατά την πρώτη και δεύτερη ψηφοφορία και 3/5 κατά την τρίτη), αλλά και της ενδιάμεσης εκλογικής διαδικασίας, ούτως ώστε να απειλούνται οι βουλευτές, μέσω της πρόωρης απώλειας της βουλευτικής τους ιδιότητας, στην εξασφάλιση της αναγκαίας συναίνεσης. Κατά την άποψη του συγγραφέα, εδώ ο συντακτικός νομοθέτης είχε θέσει έναν ορθολογικό σκοπό, είχε παραγάγει μέσω της συνταγματικής μηχανι-

---

²⁶ Βλ. *ibid*, σελ. 49.

κής έναν σκοπό, «[ο]ι βουλευτές καλούνται να συμφωνήσουν στην εκλογή ενός ευρύτερης αποδοχής προσώπου υπό τη δαμόκλειο σπάθη των πρόωρων εκλογών».²⁷ Ωστόσο, όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, εν τέλει η συγκεκριμένη ρύθμιση μετατράπηκε σε όπλο της κάθε αντιπολιτευόμενης κυβέρνησης προκειμένου να προκληθούν πρόωρες εκλογές. Την δεύτερη αυτή «ανορθολογική» ερμηνεία επιτρέπει, κατά τον συγγραφέα, η εξαντλητική ως προς τη διαδικασία ρύθμιση του άρθρου 32 Σ. Όπως υπογραμμίζει, «[η] ηθική ανάγνωση (moral reading) του Συντάγματος είναι εν προκειμένω περιττή. Τέτοιου τύπου διατάξεις, όπου δεν κρίνεται αναγκαία η 'ηθική ανάγνωση', είναι κατεξοχήν εκείνες που ορίζουν διαδικασίες και μάλιστα αυτές που αφορούν την εκλογή κρατικών οργάνων»²⁸.

Ακόμη χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ελλατωματικής συνταγματικής μηχανικής συνιστά, κατά τον συγγραφέα, η διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος. Η διαδικασία αυτή, εξαιτίας της αυστηρότητάς της (ανάγκη συναίνεσης δυο βουλών με αυξημένη πλειοψηφία 3/5 στη μια εκ των δυο), έχει οδηγήσει ώστε η συνταγματική αναθεώρηση να μην κατευθύνεται από την ορθολογικότητα αλλά από τον πολιτικό ανταγωνισμό, τις εκλογικές τακτικές και την κομματική αντιμαχία.²⁹ Περαιτέρω, ο συγγραφέας επισημαίνει την κεντρική ανορθολογικότητα της διαρρύθμισης της σχετικής διαδικασίας, στο βαθμό που επιτρέπει μέσα από την κατοχύρωση της σύμπραξης των δυο βουλών (προτείνουσας και αναθεωρητικής) την πλήρη ανατροπή στην κατεύθυνση της αναθεωρητικής διαδικασίας.³⁰ Κατά την άποψη του συγγραφέα, οι πολιτικοί δρώντες, στην πράξη θα λειτουργού-

²⁷ Βλ. *ibid*, σελ. 50.

²⁸ Βλ. *ibid*, σελ. 108.

²⁹ Βλ. *ibid*, σελ. 46 όπου και αναφέρει χαρακτηριστικά ότι, «Ο βαθμός έντασης της κομματικής αντιμαχίας, η ενδοκομματική σταθερότητα και η εκλογική τακτική αποτελούν κρίσιμες εξαρτημένες μεταβλητές, τις οποίες σήμερα η συνταγματική μηχανική της αναθεωρητικής διαδικασίας αντί να χαλιναγωγεί με μια ορθολογική διαρρύθμιση σκοπών και μέσων, εμφανίζεται να τις καθιστά ακόμη πιο ανεξέλεγκτες».

³⁰ Βλ. *ibid*, σελ. 153, «Με βάση αυτό το σκεπτικό, οι επίμαχες ρυθμίσεις κρίνονται ως άστοχες αφού οι αυξημένες πλειοψηφίες στην πρώτη Βουλή δεν διασφαλίζουν τον συναινετικό χαρακτήρα του αναθεωρητικού εγχειρήματος, ενώ παράλληλα μπορεί να οδηγήσουν σε πολιτικές και συνταγματικές εντάσεις. Εξάλλου οι ρυθμίσεις αυτές ενδέχεται να λειτουργήσουν, όπως αποδείχθηκε στην αναθεωρητική διαδικασία του 2006-2008, ως αφορμή για την επίταση του κομματικού ανταγωνισμού και της δυσπιστίας μεταξύ των πολιτικών κομμάτων, οδηγώντας ακόμη και σε ματαίωση του αναθεωρητικού εγχειρήματος».

σαν περισσότερο συναινετικά αν η αναθεωρητική διαδικασία προέβλεπε λιγότερες ή πάντως λιγότερο ενισχυμένες συνταγματικές πλειοψηφίες.³¹

5. Τα ελαττώματα της διάρθρωσης των εξουσιών στο ελληνικό Σύνταγμα και η έκταση του Συντάγματος ως μεταβλητή της συνταγματικής μηχανικής. Στο πολύ ενδιαφέρον τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου εξετάζονται γενικότερα ζητήματα που αφορούν τη διάρθρωση των εξουσιών στο ελληνικό Σύνταγμα. Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, σε πολλές περιπτώσεις η συνταγματική μηχανική έχει επιδράσει μέσω της διαδικασίας της συνταγματικής αναθεώρησης ορθολογικά, έχει αξιοποιήσει την ιστορική εμπειρία και έχει επέμβει διορθωτικά στους θεσμούς. Έτσι, η αναλυτική διαδικασία ανάδειξης πρωθυπουργού και κυβέρνησης στο άρθρο 37 Σ, είναι αποτέλεσμα των αρνητικών εμπειριών εφαρμογής της αρχής της δεδηλωμένης. Αντίστοιχα, η αναθεώρηση του θεσμού της αντικατάστασης του πρωθυπουργού σε περίπτωση αδυναμίας ή παραίτησής (άρθρο 38 § 2) έχει ως αφετηρία της, την ιστορική εμπειρία της αντικατάστασης του Ανδρέα Παπανδρέου (1996). Η ρύθμιση του άρθρου 54 § 1 Σ για την ανάγκη ψήφισης κάθε νέου εκλογικού νόμου με αυξημένη πλειοψηφία 2/3 ή αλλιώς την εφαρμογή του από τις μεθεπόμενες εκλογές αποτελεί απάντηση στην ιδιοτελή χρήση των εκλογικών νόμων στην εκλογική διαδικασία. Όμως, όπως τονίζει ο συγγραφέας, «... από την άλλη πλευρά, οι ασαφείς χρονικές προϋποθέσεις για την υποβολή πρότασης δυσπιστίας παραμένουν πηγή έντασης· η σύσταση εξεταστικών επιτροπών δεν ρυθμίζεται ορθολογικά· η στελέχωση των ανεξάρτητων αρχών αποδείχθηκε προβληματική· η παράκαμψη του ορθολογικού διαδικαστικού πλαισίου για τη νομοθέτηση είναι συνήθης· η επίκληση εθνικού θέματος για την πρόωρη διάλυση της βουλής γίνεται προσχηματικά ...»³². Όπως επισημαίνει με έμφαση ο συγγραφέας, οι ανορθολογικότητες αυτές απαιτούν την παρέμβαση του αναθεωρητικού νομοθέτη.

Τέλος, το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο βάζει το «ποσοτικό» κριτήριο της έκτασης του Συντάγματος ως μεταβλητή της ορθολογικής συνταγματικής μηχανικής. Ο συγγραφέας απαντά στο σημείο αυτό σε απόψεις που υποστηρίζουν ότι τα μακροσκελή Συντάγματα είναι «φλύαρα», οδηγούν σε θεσμική δυσκαμψία και είναι αναποτελεσματικά, υποστηρίζοντας ότι η έκταση του Συντάγματος συναρτάται με μια σειρά από γενικότερες μεταβλητές, όπως η ιστορική πορεία, η πολιτική κουλτούρα και η κυβερνητική

³¹ Βλ. *ibid*, σελ. 157.

³² Βλ. *ibid*, σελ. 47.

σταθερότητα.³³ Όπως επισημαίνει, συχνά, η έκταση του Συντάγματος είναι αναγκαία παράμετρος μιας διορθωτικής συνταγματικής μηχανικής, «...που, σε τελική ανάλυση, άπτεται του βαθμού δυσπιστίας έναντι των κρατικών εξουσιών και του βέλτιστου τρόπου οριοθέτησής τους με γνώμονα τις πραγματικές συνθήκες και τα ειδικά χαρακτηριστικά κάθε πολιτείας».³⁴

6. Συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Η μονογραφία του Ξενοφώντα Ι. Κοντιάδη αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα προσέγγιση του τρόπου λειτουργίας του ελληνικού Συντάγματος και των θεσμών, από τη μεταπολίτευση και μετά, με άξονα και πρίσμα τις έννοιες της ορθολογικότητας και της συνταγματικής μηχανικής. Ακόμη και για οπαδούς της ανάγκης ηθικής, σε επίπεδο αρχών ανάγνωσης του Συντάγματος, η παρούσα μονογραφία αποτελεί μια εξαιρετική ανάλυση των κεντρικών θεσμικών προβλημάτων της ελληνικής πολιτείας, των συνταγματικών αντινομιών που δυσχεραίνουν τη λειτουργία του πολιτεύματος, των αιτιών που τις προκαλούν αλλά και των ενδεικνυόμενων θεραπειών τους.

Περαιτέρω, η επιχειρηματολογία του συγγραφέα σε σχέση με την έκταση του συνταγματικού κειμένου ως κρίσιμη παράμετρο της αποτελεσματικότητάς του είναι ιδιαίτερα πειστική. Πρόκειται για ένα επιχείρημα που διατυπώνεται συχνά και με τρόπο αφηρημένο, το οποίο ο συγγραφέας αποδομεί με μια πολύ συνεκτική επιχειρηματολογία. Η έκταση του Συντάγματος, όπως πολύ σωστά υπογραμμίζει ο Ξενοφών Ι. Κοντιάδης, δεν συνιστά καθ' αυτή ουσιαστική παράμετρο της συνταγματικής τάξης, όπως αντίθετα η ουσιαστική κατάστρωση και διατύπωση των συνταγματικών ρυθμίσεων. Όπως προκύπτει από την ανάλυση του συγγραφέα, είναι η έγκαιρη διάγνωση των προβλημάτων της συνταγματικής μηχανικής και η διόρθωσή τους που συνιστούν την πιο σύγχρονη και έγκυρη απάντηση για τη διόρθωση των συνταγματικών ελλειμμάτων και στρεβλώσεων των συνταγματικών θεσμών.

---

³³ Βλ. *ibid.*

³⁴ Βλ. *ibid.*, σελ. 48.